

УДК 504.05:658.5

Ю. В. БІЛЯВСЬКА,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту

ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ПІДПРИЄМСТВА

Досліджено особливості нормативно-правового забезпечення екологічного менеджменту підприємства. Сформульовано відмінні риси екологічного менеджменту на національному та міжнародному рівнях. Виокремлено основні характеристики системи екологічного менеджменту підприємства. Визначено пріоритетні напрями розвитку екологічного менеджменту в Україні.

Ключові слова: екологічна політика, забезпечення, менеджмент, імплементація, екологічні стандарти, екологічні інструменти.

Yu. V. BILYAVS'KA,
Cand. of Econ. Sci.,
Assoc. Professor of the Chair of Management

ECOLOGICAL MANAGEMENT OF AN ENTERPRISE

Peculiarities of the normative-legal ensuring of enterprise's ecological management are studied. Distinctive features of the ecological management on the national and international levels are formulated. Main characteristics of the system of enterprise's ecological management are separated. The priority directions to develop the ecological management in Ukraine are determined.

Keywords: environmental policy, ensuring, management, implementation, ecological standards, ecological tools.

Постановка проблеми. В умовах сучасної надзвичайно складної екологічної ситуації в Україні особливого значення набуває дослідження екологічного менеджменту на підприємстві. Забруднення навколишнього природного середовища відходами і викидами всіх видів промислового виробництва та неефективне використання ресурсів на підприємстві посилюють актуальність даної проблеми. Для запобігання погіршенню екологічних показників впровадження на підприємстві певної екологічної політики допоможе на макrorівні поліпшити стан навколишнього середовища, а на мікрорівні — зекономити ресурси і знизити його витрати.

В Україні спостерігається тенденція, коли підприємства неохоче запроваджують систему екологічного менеджменту та екологічну політику, тому що не оцінюють позитивних моментів від результатів такої роботи. Залучення підприємством у своїй діяльності екологічної політики є, на нашу думку, засобом екологічної модернізації, оскільки дозволить українським виробництвам підвищити ефективність роботи з охорони навколишнього середовища, дійовіше планувати природоохоронні заходи, контролювати дотримання вимог природоохоронного законодавства, знизити ймовірність виникнення аварійних ситуацій. З огляду на це, застосування та дотримання нормативно-правового забезпечення екологічного менеджменту на

Білявська Юлія Вікторівна (Bilyavs'ka Yuliya Viktorivna) — e-mail: knteumen@gmail.com.

підприємстві, навіть в умовах нестачі державних коштів, дозволять найбільш результативно вирішувати питання зниження забруднення навколишнього середовища, що є вигідним для держави в цілому і конкретного підприємства зокрема незалежно від галузі функціонування.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Загальні проблеми, пов'язані з сучасним станом екологічної політики та деяких напрямів її розвитку, дістали відображення в працях таких відомих зарубіжних і вітчизняних вчених, як О. Балацький [1], Т. Галушкіна [2], О. Барков [3], Є. Пашков [4], В. Пінко [5], О. Маслоуковська [6], В. Бурков [7]. Проте, незважаючи на численні розробки, питання ефективного впровадження нормативно-правового забезпечення екологічного менеджменту залишаються актуальними. Саме тому наукові дослідження екологічної політики повинні поглиблюватися, супроводжуватися пошуками інноваційних підходів до її формування та рекомендаціями з напрямів її імплементації на окремих підприємствах.

Отже, **мета статті** – обґрунтувати нормативно-правове забезпечення екологічного менеджменту на національному та міжнародному рівнях.

Виклад основного матеріалу. Особливістю екологічного менеджменту виступає той факт, що він передбачає розробку екологічних завдань на основі відповідних стратегій і програм, а також їх реалізацію шляхом створення профільних структур, контроль за результатами на всіх рівнях. Насамперед це пов'язано з тим, що екологічні проблеми мають довготривалий та глобальний характер і впливають на інтереси різних поколінь.

Згідно з міжнародним стандартом ISO 14001, система екологічного менеджменту – це частина загальної системи менеджменту, яка включає організаційну структуру, планування діяльності, розподіл відповідальності, практичну роботу, а також процедури, процеси та ресурси для розробки, впровадження, оцінки досягнутих результатів реалізації та вдосконалення екологічної політики, її цілей і завдань [3]. Отже, *екологічний менеджмент* – це система, за допомогою якої здійснюється управління тими видами діяльності підприємств, які завдають або потенціально здатні завдати шкоди навколишньому середовищу; це тип управління, принципово орієнтований на формування й розвиток екологічного права та екологічної культури життєдіяльності людини, які побудовані на соціально-економічному і соціально-психологічному мотивуванні досягнення гармонії між людиною і природою.

У сучасному розумінні екологічний менеджмент вивчає управлінські відносини в організації, які забезпечують її сталий розвиток, охорону навколишнього середовища, безпеку життєдіяльності людини, раціональне використання природних ресурсів і екологічну безпеку, спрямовану на реалізацію екологічних цілей і програм впливу на навколишнє середовище, а також формує знання екологічної стратегії розвитку суспільства, управління природокористуванням і охороною природи. Останні визначаються біологічними і соціально-економічними особливостями суб'єкта господарювання, стратегічними цілями суспільства і дозволяють організації виживати і досягати своїх цілей у довгостроковій перспективі.

Термін “екологічний менеджмент” трактують переважно в таких значеннях: діяльність громадських екологічних організацій; сукупність заходів, методів і засобів управління природоохоронною діяльністю підприємства; система управління окремим природним комплексом, яка підлягає особливій охороні [8]; частина загальної системи управління, що включає організаційну структуру, планування, обов'язки, відповідальність, досвід, методи, методики, процеси і ресурси для формування, аналізу та актуалізації екологічної політики конкретної організації [1].

Екологічний менеджмент підприємства — це частина загальної системи менеджменту, яка включає в себе організаційну структуру, планування, розподіл відповідальності, практичну діяльність, процедури, процеси і ресурси, які необхідні для розробки, впровадження, досягнення цілей екологічної політики, її перегляду і коригування [9, с. 101; 10, с. 54].

Політика та екологія до недавнього часу були дещо індиферентними поняттями стосовно одне до одного. У сучасній політиці з'явився новий напрям діяльності — екологічна політика. Правову основу екологічного менеджменту формує складний комплекс національних і міжнародних документів, які регулюють діяльність у сфері підприємництва та охорони навколишнього середовища з метою виконання таких трьох головних завдань: охорона і збереження довкілля та підтримання на належному рівні його якості (води, повітря, земельних ресурсів); охорона здоров'я працівників підприємства і місцевого населення; регулювання процесу споживання та використання природних ресурсів.

Варто зазначити, що на національному рівні екологічний менеджмент регулюється Державними стандартами і технічними умовами (ДСТУ) *. В Україні міжнародні стандарти серії ISO 14000 були прийняті як національні в 1997 р., отже, підприємства зобов'язані дотримуватися чітко визначених вимог. Так, згідно з ISO 14000:2004, вони повинні розробити, запровадити і підтримувати в робочому стані процедури, які дозволяють ідентифікувати можливості виникнення катастроф чи аварійних ситуацій, здатних вплинути на навколишній світ. У свою чергу, не можна ігнорувати аварійні ситуації, на які відповідним чином зобов'язані реагувати господарюючі суб'єкти, зокрема, пом'якшуючи наслідки або запобігаючи їх негативному впливу на навколишнє середовище [11, с. 51].

Регулювання екологічного менеджменту на міжнародному рівні здійснюється за допомогою міжнародних стандартів, розроблених Міжнародною організацією із стандартизації ISO серії 14000. Рішення про розробку ISO 14000 є результатом Уругвайського раунду переговорів за Всесвітньою торговельною угодою. Основним предметом ISO 14000 є система екологічного менеджменту [11].

Міжнародні стандарти екологічного менеджменту спрямовано на забезпечення компаній елементами ефективної системи екологічного менеджменту Ecology Management System (EMS), які можна поєднувати з іншими складовими загальної системи менеджменту підприємства з метою сприяння досягненню цілей екологічної політики. Ці стандарти є добровільними і містять чіткі практичні рекомендації.

Серія стандартів ISO 14000 визначає різноманітні аспекти екологічного менеджменту. Вона надає практичні рекомендації для компаній, які прагнуть удосконалити свої екологічні показники і поліпшити екологічну ситуацію в навколишньому середовищі. ISO 14001:2004 визначає основні критерії для системи екологічного менеджменту, за якими можна буде провести сертифікацію. Він не встановлює вимог стосовно того, якими мають бути екологічні показники діяльності підприємств, але визначає напрями ефективного екологічного менеджменту при розробці ними екологічної політики. Цей стандарт є загальним та універсальним, оскільки може бути використаний будь-яким підприємством незалежно від розміру, сфери діяльності та галузі (табл.).

---

* Системи екологічного управління : вимоги та настанови щодо застосування ДСТУ ISO 14001:2006 (ISO 14001:2004, IDT), запроваджені 15.05.2006. — К. : Держспоживстандарт України, 2006. — 17 с.

**Нормативно-правове забезпечення екологічного менеджменту
на національному та міжнародному рівнях ***

№	Нормативно-правові документи	Основні положення
На національному рівні		
1	Закон України “Основи законодавства України про охорону здоров’я” від 19.11.1992 № 2801-ХІІ	Визначає правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров’я, регулює суспільні відносини у цій сфері
2	Лісовий кодекс України від 21.01.1994 № 3852-ХІІ	Регулює правові відносини з метою забезпечення науково обгрунтованого раціонального використання лісових ресурсів
3	Закон України “Про екологічний аудит” від 24.06.2004 № 1862-ІV	Визначає основні правові та організаційні засади здійснення екологічного аудиту і спрямований на підвищення екологічної обгрунтованості та ефективності діяльності суб’єктів господарювання
4	Земельний кодекс України від 15.01.1993 № 561-ХІІ	Визначає основні правові засади земельних відносин, об’єктів та суб’єктів, регулювання земельних відносин, склад та цільове призначення земель, принципи землекористування
5	Закон України “Про охорону атмосферного повітря” від 16.10.1992 № 2707-ХІІ	Визначає правові та організаційні основи й екологічні вимоги у сфері охорони і використання атмосферного повітря
6	Водний кодекс України від 06.06.1995 № 213/95-ВР	Регулює правові відносини з метою забезпечення науково обгрунтованого раціонального використання вод для потреб населення і галузей економіки, відтворювання і охорони водних ресурсів
На міжнародному рівні		
1	ISO 14001	Системи екологічного менеджменту (EMS): вимоги та рекомендації із застосування. Визначають модель системи екологічного менеджменту, основні терміни (такі як екологічна політика, цілі та завдання, екологічний менеджмент, внутрішній аудит), основні вимоги до екологічної політики компанії, впровадження та функціонування екологічного менеджменту
2	ISO 14004	Системи екологічного менеджменту (EMS): загальні вказівки щодо принципів, систем і засобів забезпечення функціонування
3	ISO 14010	Посібник з екологічного аудиту: загальні принципи
4	ISO 14011	Посібник з екологічного аудиту: процедури аудиту, аудит систем екологічного менеджменту
5	ISO 14012	Посібник з екологічного аудиту: критерії кваліфікації екологічних аудиторів
6	ISO 14014	Посібник з визначення “початкового рівня” екологічної ефективності підприємства: інструменти екологічного контролю і оцінки
7	ISO 14020	Принципи екологічного етикетування продукції
8	ISO 14031	Посібник з оцінки екологічних показників діяльності організації: стандарти, зорієнтовані на продукцію
9	ISO 14040	Методологія “оцінки життєвого циклу”: оцінювання екологічного впливу, пов’язаного з продукцією, на всіх стадіях її життєвого циклу

Закінчення таблиці

10	ISO 14050	Екологічний менеджмент. Глосарій
11	ISO 14060	Посібник з обліку екологічних аспектів у стандартах на продукцію

* Узагальнено автором за: [12; 13].

За даними таблиці можна дійти висновку, що на міжнародному рівні — на відміну від національного — обов'язковим елементом екологічного законодавства є специфічні економічні інструменти, основна мета яких полягає в тому, щоб знеохотити виробників до здійснення шкідливої або ресурсомісткої діяльності, переводячи її в економічно не вигідну категорію.

Очевидно, що спроби створити універсальні, обов'язкові для всіх країн екологічні регламенти для економічної діяльності будуть приречені на провал доти, доки у світі не буде подолано зростаючий розрив між бідністю і багатством, вирішено базові соціально-економічні проблеми в країнах, що розвиваються, і країнах з перехідною економікою, створено сприятливий режим для доступу товарів на світові ринки, розроблено ефективні механізми з фінансування розвитку. Система екологічного менеджменту часто визначається також як система планування, організації, виконання та контролю за діяльністю підприємства, спрямована на досягнення ним природоохоронних цілей і на його довгострокову стабільну роботу в цілому [10, с. 99]. Така система реалізує екологічно спрямовану діяльність, яка пронизує всі функції підприємства. При цьому основним її недоліком є те, що вона не передбачає можливостей для створення, розвитку, зміни засобів і умов досягнення природоохоронних цілей підприємства, а припускає використання тільки наявних у нього коштів. Але, як відомо, пріоритет найчастіше віддається економічним цілям, а екологічні та природоохоронні завдання включаються до загального плану підприємства на виконання законодавчих нормативних актів або через жорстку конкурентну боротьбу.

За даними обласних управлінь статистики Донецької, Дніпропетровської, Луганської, Івано-Франківської областей та м. Києва за 2014 р., щільність викидів від стаціонарних джерел забруднення у розрахунку на 1 км² території країни становив у середньому 7,5 т шкідливих речовин, а на душу населення — 97,8 кг. Проте в окремих регіонах ці показники значно перевищили середній рівень по країні. Зокрема, у Донецькій області обсяги викидів у розрахунку на 1 км² були більшими у 7,7 раза, а на душу населення — у 3,5 раза, у Дніпропетровській — відповідно, у 4 та 2,9 раза, у Луганській — у 2,8 та 2,5 раза, в Івано-Франківській — відповідно, у 2,3 і 1,8 раза. Підприємства Києва у розрахунку на 1 км² території викинули в атмосферу 32,1 т забруднюючих речовин, що перевищило середній показник по країні у 4,3 раза*.

Слід зазначити, що в умовах загострення екологічної кризи у світі надзвичайно актуальним є пошук шляхів відновлення екологічної рівноваги за рахунок впровадження ефективного нормативно-правового регулювання. Основні тенденції, які характеризують стан екологічної безпеки, показують, що дві третини шкідливих речовин потрапляють у повітря від стаціонарних джерел забруднення промислових підприємств, екологічна діяльність яких не регламентується чіткими нормативними документами. На державному рівні екологічна політика повинна визначати основні інструменти та підйоми впливу на стан навколишнього середовища. Вони повинні бути як адміністративними, так і ринковими. Нині в Україні екологічний

* Державна служба статистики України : Офіційний сайт [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

стан регулюється за допомогою стандартизації та екологічного нормування. Причому, якщо стандарти є чіткими та обов'язковими до виконання, то норми, які встановлюються в природоохоронній діяльності, визначають гранично допустимі межі впливу підприємства на довкілля, в яких воно повинно діяти. Такі норми та нормативи покликані сприяти підприємствам у розвитку виробничих потужностей, з огляду на встановлені значення певних коефіцієнтів впливу на навколишнє середовище (наприклад, викиди в атмосферу, видобування корисних копалин, утилізація відходів тощо).

Вагомим джерелом розвитку нормативно-правового регулювання екологічного менеджменту в Україні є доповнення його такими складовими, як економіко-екологічне нормування, екологічний аудит та екологічне ліцензування. *Економіко-екологічне нормування* – це встановлення меж, в яких допускаються розвиток виробництва і зміни природних властивостей природного середовища [13]. Варто зазначити, що в Україні цей елемент характеризується великою кількістю нормативних підзаконних актів, які або мають декларативний характер, або кардинально відрізняються між собою, а іноді й суперечать один одному. Відповідно до чинного законодавства, екологічні нормативи включають нормативи екологічної безпеки та гранично допустимі обсяги викидів та скидів у навколишнє природне середовище. Екологічні нормативи розробляються і вводяться в дію Міністерством екології та природних ресурсів України.

Необхідність проведення екологічного аудиту пов'язана з нестачею достовірної інформації про негативний вплив суб'єктів господарювання на навколишнє природне середовище. *Екологічний аудит* – це документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об'єкта екологічного аудиту, що включає збирання і об'єктивне оцінювання доказів для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, системи екологічного управління та інформації з цих питань вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту*.

Екологічне ліцензування встановлює екологічні вимоги та обмеження у вигляді спеціального дозволу на ведення конкретної господарської або іншої діяльності природокористувачів на відповідній території (об'єкті). В Україні екологічне ліцензування передбачає видачу дозволу (ліцензії) на здійснення певного виду екологічної діяльності.

Висновки. Результати проведеного дослідження свідчать про низький рівень впровадження системи екологічного менеджменту за стандартом ISO 14001 у діяльності підприємств України [14]. Нормативно-правове забезпечення екологічного менеджменту є достатньо широким і охоплює міжнародний і національний рівні. Проте у чинному законодавстві України є багато невідповідностей та декларативних положень, які необхідно усунути або конкретизувати задля досягнення цілей екологічної політики держави. Крім того, розвиток екологічного менеджменту стримує нестача фінансових ресурсів. У таких умовах державне регулювання має крім адміністративних методів, таких, наприклад, як обов'язкова стандартизація, містити ринкові інструменти для стимулювання підприємств.

---

* Про екологічний аудит : Закон України від 24.06.2004 р. № 1862-IV // Вісник Верховної Ради України. – 2004. – № 45. – 500 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1862-15>; Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 26.06.1991 р. № 1268-XII // Вісник Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – 547 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.

Список використаної літератури

1. Балацький О., Лук'янихін В., Лук'янихіна О. Екологічний менеджмент: проблеми і перспективи становлення та розвитку // Економіка України. — 2000. — № 5. — С. 67–73.
2. Галушкіна Т.П. Экономические инструменты экологического менеджмента (теория и практика). — Одесса : Ин-т проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2000. — 280 с.
3. Барков Д.И. Международные экологические стандарты качества продукции ISO 14000 и перспективы их внедрения в Украине [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.edudition.ru/referat/printref/id.49971_1.html.
4. Пашков Е.В., Фомин Г.С., Красный Д.В. Международные стандарты ИСО 14000. Основы экологического управления. — М. : ИПК Издательство стандартов, 1997. — 254 с.
5. Пинко В.С., Андриєць Т.В., Короленко Т.В. Сучасні проблеми природокористування в Україні : матер. ІХ Міжнар. науково-практ. інтернет-конф. "Простір і час сучасної науки" (22–24 квітня 2012 р., м. Київ) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://intkonf.org/pinko-vs-andriets-t-v-korolenko-t-v-suchasni-problemi-prirodokoristuvannya-v-ukrayini>.
6. Маслюковская Е.П. Пакеты инструментов экологического регулирования / Методы решения экологических проблем ; [под ред. Л.Г. Мельника, Е.В. Шкарупы]. — Сумы : Изд-во СумГУ, 2010. — Вып. 3. — С. 153–164.
7. Бурков В.Н., Новиков Д.А., Щепкин А.В. Механизмы управления эколого-экономическими системами ; [под ред. С.Н. Васильева]. — М. : Физматлит, 2008. — 244 с.
8. Лук'янихін В.О. Екологічний менеджмент у системі управління збалансованим розвитком : моногр. — Суми : ВТД "Університетська книга", 2002. — 314 с.
9. Siebert H. Economics of environmental theory and policy. — Berlin : Springer, 1998. — 187 p.
10. Söderbaum P. Ecological Economics: A Political Economics Approach to Environment and Development. — London : Earthscan, 2000. — 287 p.
11. Купалова Г.І., Ульянова Д.К. Формування ефективної системи екологічного менеджменту та аудиту // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. — 2011. — № 1 (11). — С. 48–53.
12. Федулова Л.І. Менеджмент організацій : підруч. — К. : Либідь, 2003. — 448 с.
13. Кожушко Л.Ф., Скрипчук П.М. Екологічний менеджмент : підруч. — К. : ВЦ "Академія", 2007. — 432 с.
14. Білявська Ю.В. Формування та імплементація екологічної політики на підприємстві // Науковий вісник Херсонського держун-ту. — Серія : Економічні науки. — 2015. — № 1. — С. 73–77.

References

1. Balats'kyi O., Luk'yanykhin V., Luk'yanykhina O. *Ekologichnyi menedzhment: problemy i perspektivy stanovlennya ta rozvytku* [Ecological management: problems and perspectives of formation and development]. *Ekon. Ukrainy — Econ. of Ukraine*, 2000, No. 5, pp. 67–73 [in Ukrainian].
2. Galushkina T.P. *Ekonomicheskie Instrumenty Ekologicheskogo Menedzhmenta (Teoriya i Praktika)* [Economic Tools of Ecological Management (Theory and Practice)]. Odessa, Inst. Problems of Market and Econ.-Ecol. Studies of the NASU, 2000 [in Russian].
3. Barkov D.I. *Mezhdunarodnye ekologicheskie standarty kachestva produktsii ISO 14000 i perspektivy ikh vnedreniya v Ukraine* [International ecological standards of the quality of

---

---

products ISO 14000 and perspectives of their introduction in Ukraine], available at: http://www.erudition.ru/referat/printref/id.49971_1.html [in Russian].

4. Pashkov E.V., Fomin G.S., Krasnyi D.V. *Mezhdunarodnye Standarty ISO 14000. Osnovy Ekologicheskogo Upravleniya* [International Standards ISO 14000. Foundations of Ecological Management]. Moscow, Izdat. Standartov, 1997 [in Russian].

5. Pynko V.S., Andriets' T.V., Korolenko T.V. *Suchasni problemy pryrodokorystuvannya v Ukraini, v: Mater. IX Mizhnar. Naukovo-Prakt. Internet-Konf. "Prostir i Chas Suchasnoi Nauky" (22–24 kvitnya 2012 r., Kyiv)* [Modern problems of the nature management in Ukraine, in: Proceed. of IX Intern. Scient.-Pract. Internet-Confer. "Space and Time of Modern Science" (April 22–24, 2012, Kyiv)], available at: <http://intkonf.org/pynko-vs-andriets-t-v-korolenko-t-v-suchasni-problemi-prirodokorystuvannya-v-ukrayini> [in Ukrainian].

6. Maslyukovskaya E.P. *Pakety instrumentov ekologicheskogo regulirovaniya, v: Metody Resheniya Ekologicheskikh Problem, pod red. L.G. Mel'nika, E.V. Shkarupy* [The packages of tools for the ecological regulation, in: Methods of Solution of Ecological Problems], edited by L.G. Mel'nik, E.V. Shkarupa. Sumy, Sumy State Univ., 2010, Iss. 3, pp. 153–164 [in Russian].

7. Burkov V.N., Novikov D.A., Shchepkin A.V. *Mekhanizmy Upravleniya Ekologo-Ekonomicheskimi Sistemami, pod red. S.N. Vasil'eva* [Mechanisms of Management of Ecologo-Economic Systems], edited by S.N. Vasil'ev. Moscow, Fizmatlit, 2008 [in Russian].

8. Luk'yanykhin V.O. *Ekologichnyi Menedzhment u Systemi Upravlinnya Zbalansovanyim Rozvytkom* [Ecological Management in the System of Control over a Balanced Development]. Sumy, Univer. Knyga, 2002 [in Ukrainian].

9. Siebert H. *Economics of Environmental Theory and Policy*. Berlin, Springer, 1998.

10. Söderbaum P. *Ecological Economics: A Political Economics Approach to Environment and Development*. London, Earthscan, 2000.

11. Kupalova G.I., Ul'yanova D.K. *Formuvannya efektyvnoi systemy ekologichnogo menedzhmentu ta audytu* [Formation of an efficient system of ecological management and audit]. *Visn. Univ. Bank. Spr. NBU – Bull. of Univ. of Banking of NBU*, 2011, No. 1 (11), pp. 48–53 [in Ukrainian].

12. Fedulova L.I. *Menedzhment Organizatsii* [Management of Organizations]. Kyiv, Lybid', 2003 [in Ukrainian].

13. Kozhushko L.F., Skrypchuk P.M. *Ekologichnyi Menedzhment* [Ecological Management]. Kyiv, Akademiya, 2007 [in Ukrainian].

14. Bilyavs'ka Yu.V. *Formuvannya ta implementatsiya ekologichnoi polityky na pidpnyemstvi* [Formation and implementation of the ecological policy at an enterprise]. *Nauk. Visn. Khers. Derzhuniv., Ser.: Ekon. Nauki – Sci. Bull. of Khers. State Univ., Ser.: Econ. Sci.*, 2015, No. 1, pp. 73–77 [in Ukrainian].